

УДК 343.9.018.3

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Ткачова О.В., Вітліна М.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

В статті розглянуто зміст злочинності неповнолітніх. Проаналізовано динаміку злочинності неповнолітніх в Україні за останні роки. Сформовано мотиви, що призводять до вчинення злочинів неповнолітніми. Проведений аналіз найбільш впливових чинників на злочинність неповнолітніх осіб. Досліджено чому ці чинники мають такий вплив на вчинення злочинів неповнолітніми.

Ключові слова: злочинність неповнолітніх, мотив, причини, соціальні чинники, психологічні чинники, біологічні чинники, детермінація, підлітковий вік, сім'я, засоби масової інформації.

Постановка проблеми. Злочинність є однією із головних проблем суспільства, що продовжує існувати та набувати неабиякого поширення. Невід'ємною складовою загальної злочинності є злочинність неповнолітніх. Рівень злочинності неповнолітніх взаємозалежний з рівнем рецидивної злочинності. Результати досліджень підтверджують цей факт, адже більше половини професійних злочинців свій перший злочин вчинили у віці 14-16 років, трохи менше у віці 17-18 років. Статистика сьогодення свідчить про те, що злочинність неповнолітніх знижується. Наприклад в 2005 році кількість злочинів скоєних неповнолітніми становила 26470, в 2015 році – 7171 злочин, а в 2017 році – 6408 злочинів. Задля подальшого зниження цих показників необхідно визначити які саме чинники впливають на скоєння злочинів особами у віці від 14 до 18 років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження злочинності неповнолітніх розпочалося ще в радянський період і досі триває. Це питання вивчалось в працях учених-кримінологів Ю.А. Абросимової, Г.А. Аванесова, Ю.М. Антонян, В.С. Батиргарєєвої, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, О.І. Бугера, О.В. Гальцової, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, Н.М. Градецької, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.І. Долгової, В.М. Дрьоміна, В.П. Ємельянова, А.Є. Жалінського, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, К.Є. Ігошева, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, В.В. Лунєва, Г.М. Міньковського, Г.Г. Мошака, О.Б. Сахарова, О.С. Стеблинської, В.Я. Тація, А.П. Тузова, В.О. Тулякова, В.І. Шакуна, О.М. Яковлева, Н.В. Яницької, А.О. Ярового, С.В. Якімова. Аналіз сучасного стану дослідження злочинності неповнолітніх в Україні та в деяких європейських державах відображені у працях І.І. Андріїва, М.А. Білоконь, О.М. Ведерникової, С.Ф. Денисова, Г.В. Дідківської, Т.С. Жукової, В.М. Кігаса, Е.Б. Мельникової та ін. Проте отримані у наукових дослідженнях дані потребують доповнення та актуалізації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У даній статті запропонований аналіз сучасних чинників, що впливають на злочинність неповнолітніх в Україні, який може бути використаний для подальших кримінологічних досліджень, а також для реалізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності неповнолітніх в Україні.

Мета дослідження. Головною метою цієї роботи є з'ясувати чому високий рівень злочиннос-

ті серед неповнолітніх, а це в свою чергу стане основою для розробки профілактичних заходів протидії такої злочинності.

Виклад основного матеріалу. Злочинність неповнолітніх кримінологи виокремлюють у самостійний об'єкт досліджень, через особливості їх фізичного, психічного, морального, розумового розвитку, а також їх незрілість. Тому вони є більш уразливими в порівнянні з дорослими. У юридичній літературі поняття злочинності неповнолітніх пов'язують з віком суб'єкта злочину. Так, злочинність неповнолітніх у кримінології є негативним явищем, що проявляється у сукупності злочинів, вчинених особами у віці від 14 до 18 років. Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років

З психологічної точки зору, коли говорять про злочинність неповнолітніх, то насамперед на увазі мають злочинну поведінку членів суспільства, які перебувають на стадії формування особистості, життєвої позиції, переходу від життя під опікою сім'ї і школи до самостійного життя, усвідомлення загальноприйнятих у суспільстві соціальних цінностей і, крім того, виконання своїх особистих функцій в ньому. Не сформованість емоціональної сфери і морально-психологічних настанов на різноманітні життєві ситуації обумовлює особливу вразливість неповнолітніх щодо негативного впливу на їх поведінку і неадекватну реакцію на проблемні ситуації [3].

Кримінологічна детермінація злочинності неповнолітніх схожа за своєю структурою зі злочинністю дорослих осіб. Це ті самі кризові явища і процеси, що існують у нашому суспільстві на макро- і мікрорівні. Але мають свою специфіку у зв'язку з неповноліттям правопорушників. Чинниками, які обумовлюють злочини неповнолітніх, традиційно вважаються: негативний вплив у сім'ї; недоліки у шкільному вихованні; незайнятість суспільно корисною працею; негативний вплив мікросередовища; вади у діяльності правоохоронних органів щодо профілактики злочинів неповнолітніх та інші [1].

Причини вчинення злочинів неповнолітніми особами визначає об'єктивні фактори особистого життя (життєві негаразди, невдачі, що негативно впливають на психологію дитини, вплив моральних та етичних переконань, деякі особисті якості характеру, психіки та відхилення від нормально-го фізіологічного розвитку тощо).

Характеризуючи причини вчинення злочинів неповнолітніми особами, необхідно звернути увагу на формування мотиву злочинної поведінки. Цей процес є досить складним, якщо враховувати ті чинники, які сприяють формуванню у неповнолітніх такої поведінки.

Мотиви підліткових злочинів у більшості випадків відрізняються своєю інфантильністю, а структура їх кримінальної поведінки – необдуманістю. Спонування, пов'язані з хибним розумінням товариства, особистісної самореалізації, панування престижноспоживчих інтересів, прагнення до самоствердження в референтно-асоціалній групі, підпорядкованість груповому тиску, демонстративний протест виступають головними мотивами злочинності неповнолітніх [2].

Проте, з віком мотивація вчинення злочинів неповнолітніми стає більш схожою з мотивацією дорослих злочинців, що призводить до вчинення більш істотних злочинів. Крадіжки, грабежі, розбої, вбивства і зґвалтування відбуваються вже не в силу інфантильності, а в силу глибокої кримінальної зараженості неповнолітніх злочинців.

Поряд із загальними детермінантами злочинності неповнолітніх є ще й специфічні, які відрізняють злочинність неповнолітніх від інших груп злочинців. До них відносяться соціальні фактори, елементи соціального середовища, дія яких, з урахуванням впливів біологічних і психологічних чинників, призводить до формування криміногенної спрямованості особи всіх неповнолітніх злочинців. Загальні детермінанти злочинності та видові фактори злочинності неповнолітніх перетворюються у криміногенні обставини на індивідуальному рівні [4].

Кожний конкретний злочин зумовлений не однією причиною, а сукупністю детермінант (чинників), які діяли у різний час та в різних умовах. Ці чинники можна класифікувати та виокремити основні.

В науковій літературі їх прийнято поділяти на три групи: 1) соціальні (зумовлені структурою суспільства і культурою); 2) психологічні (вказують на вплив міжособистісних взаємовідносин і особливості характеру певної людини); 3) біологічні (спричинені впливом органічних і фізичних особливостей організму людини).

До соціальних чинників злочинності належать: низький суспільно-економічний статус родин неповнолітніх; поширення культури насильства, що активно насаджується суспільством; вживання підлітками алкоголю і наркотиків; негативний вплив на них однолітків; тяжка психологічна атмосфера в сім'ї та інші [9].

В умовах глибокої соціально-економічної кризи загальноосвітні школи і профтехучилища далекі від того, що від них вимагається. Частина вчителів має низький рівень культури і професійної підготовки, не користується авторитетом в учнів. Кращі вчителі переходять до елітних шкіл – ліцеїв, гімназій тощо. Все це відчужує дітей від школи, вони втрачають до неї інтерес. Кумирами у підлітковому середовищі стають удачливі бізнесмени, незважаючи на те, якою ціною вони розбагатіли, й валютні повії. У скрутному становищі опинилася система професійно-технічної освіти. Значна кількість профтехучилищ ліквідована або не забезпечена на-

лежним фінансуванням. Саме в них перебувають десятки тисяч дітей з неблагополучних сімей, які потребують підвищеної уваги. Дозвілля та спорт все більше втрачають для них виховне значення, оскільки комерціалізуються [7].

Не маючи можливості законним шляхом задовольняти свої потреби, багато підлітків починають заробляти гроші та добувати необхідні речі і продукти в міру своїх сил і можливостей, найчастіше шляхом учинення злочину. Саме тому неповнолітні активно беруть участь у крадіжках, грабежах, розбоях, вимаганнях та ін. Щорічно багатьом випускникам середніх шкіл і профтехучилищ не вдається працевлаштуватись впродовж року. Не можуть знайти постійної роботи і «відсіяні» зі шкіл. Як наслідок, близько половини неповнолітніх злочинців ніде не вчилися й не працювали. А щодо працюючих неповнолітніх, то говорити про виховний вплив на них з боку трудових колективів сьогодні взагалі не доводиться. Для підприємств, які перебувають у скрутному економічному становищі, головне завдання – вижити будь-якими засобами. На жаль, неповнолітніх робітників звільняють першочергово.

Підліткам властиве підвищене прагнення до спілкування, що полегшує їх соціалізацію. Знайшовши референтну групу, підліток дуже дорожить своїм становищем у ній. Однак частіш за все, він не може критично осмислити ситуацію. Груба сила, цинізм, нахабність, знущання над слабшими, які пропонує йому така група, сприймаються як еталон поведінки. Авторитетами нерідко є особи з солідним кримінальним досвідом. І тут роль дорослих у втягненні підлітків до злочинної діяльності прослідковується досить чітко [5].

Непрофесійність правоохоронних органів та байдужість громадськості є ще одним соціальним чинником злочинності серед неповнолітніх. Адже небажання працівників проявляти активність у виявленні підлітків, яких потрібно ставити на облік та проводити з ними індивідуальну профілактичну роботу призводить до високого рівня латентних злочинів скоєних неповнолітніми. Що ж до служби в справах неповнолітніх, то вона сьогодні не в змозі дієво займатися профілактикою злочинів: бракує кадрів і фінансування. До мінімуму зведено правове виховання підростаючого покоління. Все це призводить до того, що неповнолітні правопорушники стають більш впевненими у своїй безкарності, а це сприяє їх подальшій криміналізації [6].

До психологічних чинників, що провокують збільшення злочинності неповнолітніх, слід віднести, сім'ю. Загострення проблем сімейного неблагополуччя на загальному тлі убогості і постійної потреби, моральна і соціальна деградація, яка відбувається в сім'ях, розлучення батьків призводять до вкрай негативних наслідків.

Дослідження показують, що частіше неповнолітні злочинці мали неблагонадійну сім'ю. Це прояви неповаги батьків до дітей, жорстокість стосовно них, демонстративна байдужість, пияцтво. Неблагонадійною може бути сім'я не тільки малозабезпечена, а й з високим рівнем достатку. Що ж до статистики, то на сьогодні у середньому 32 дитини на день (на рік близько 12 тис.) стають сиротами при живих батьках. Загалом, в Україні родинної опіки не мають 2,5 мільйона дітей.

Близько 40% неповнолітніх злочинців походять з неповних сімей, 5% – взагалі не знали батьків. Крім того, кількість сімей, що розпадаються, постійно зростає. Це призводить до того, що діти почувають себе у своїй сім'ї непотрібними, чужими, починають шукати контактів поза родиною і, на противагу їй, перекладає негативний досвід і накопичену озлобленість на оточуючих [8].

Також неповнолітні переймають звички та модель своєї майбутньої поведінки від батьків у побутових ситуаціях, в яких вони перебувають. За часту в цих сім'ях батьки можуть зловживати алкоголем, наркотиками, займатися проституцією. В таких родинах відсутні будь-які моральні цінності та культурні устої. Психічні розлади дітей багато в чому є результатом і спадщиною відповідної поведінки та життя їхніх батьків – алкоголіків, наркоманів. Деякі сполучення психічних розладів і соціально-психологічної деформації особистості багато в чому пояснюються тим, що причини патологічного розвитку особистості неповнолітніх криються в асоціальності та аморальності батьків [9].

Підлітковий вік відрізняється підвищеною чутливістю до зовнішніх та внутрішніх чинників, оскільки в цей час радикально змінюється соціальний статус індивіда. Особи у підлітковому віці більш піддатливі впливу середовища. Кожний окремий прояв деліктної поведінки зумовлений складною взаємодією вікових, індивідуально-типологічних, індивідуально-психологічних та соціально-психологічних детермінант.

Вплив засобів масової інформації (далі – ЗМІ) на неповнолітніх має вагомe значення, адже ЗМІ і телебачення стали невід'ємною частиною культури сучасного суспільства. Саме ЗМІ здійснюють своєрідний інформаційний фон, на основі якого людина, зокрема молода, формує певний світогляд щодо способу і стилю життя, моделей поведінки. В цьому розумінні ЗМІ мають в своєму розпорядженні невичерпні можливості позитивного впливу на свідомість людей, формування у них, особливо у неповнолітніх і молоді, високих моральних якостей, громадської активності, зразків правомірної поведінки, нетерпимості до порушень закону тощо. Проте ЗМІ не виконують у повному обсязі ці завдання, так як випадки негативного впливу телебачення на поведінку неповнолітніх прослідковується

ся все частіше. Пропагуються стандарти поведінки телегероїв, що несумісні з ціннісними орієнтаціями суспільства і пов'язані з демонстрацією культури сили, жорстокості тощо [6].

Щодо біологічних чинників, то до них слід віднести відставання у розвитку, що може привести до нейрофізіологічного розладу і, як правило, до протиправної поведінки; генетична спадковість, хромосомні порушення; негативні фактори внутрішньоутробного розвитку плода: паління, уживання майбутньою матір'ю алкоголю, наркотиків, медичних препаратів, а також фактори, які провокують уроджену патологію; особливості оточуючого біологічного середовища (радіаційне та інше природне або техногенне забруднення); перенесені набуті (фізичні та психічні) захворювання та травми; шкідливі звички та інші негативні практики: вживання алкоголю, наркотичних та токсичних речовин, перенапруга, стреси, неправильне харчування тощо [7].

Висновки та пропозиції. Злочинність серед неповнолітніх в останні роки проявляє тенденцію до зниження, продовжуючи залишатись небезпечним явищем. До детермінант, які сприяють злочинності неповнолітніх відносяться недоліки сімейного та шкільного виховання, негативний вплив з боку мікро- та макросередовища тощо. Виявлення та дослідження чинників, що обумовлюють злочинність неповнолітніх, має важливе значення для законотворчої та правозастосовної діяльності. Проаналізувавши соціальні, психологічні та біологічні чинники, що детермінують формування особистості неповнолітнього злочинця можна конкретизувати особливості об'єктів індивідуальної і групової профілактики злочинів скоєних неповнолітніми, яким слід приділяти увагу.

Задля запобігання злочинності необхідно налагоджувати навчальний процес молоді. Так, як ЗМІ має вагомий вплив на поведінку неповнолітніх, то за їх допомоги можна проводити пропаганду здорового способу життя, поваги загальнолюдських цінностей, а також підвищення рівня правової культури. Переорієнтація ЗМІ, і в першу чергу телебачення, повинна бути направлена на пропагування кращих зразків національно-культурного і мистецького здобутку, а не з акцентування на продукції, що містить елементи агресії та насильства, як це є зараз.

Список літератури:

1. Джужа О.М. Кримінологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / Кондратьєв Я.Ю., Кулик О.Г., Михайленко П.П. та ін.; за заг. ред. О.М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
2. Еникеев М.И. Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии: учебник для вузов / М.И. Еникеев. – М.: Норма, 2005. – 640 с.
3. Кальман О.Г. Проблеми протидії злочинності: підруч. / Козьяков І.М., Куц В.М. та ін.; за ред. проф. О.Г. Кальмана. – Х.: Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. – 352 с.
4. Литвинова О.М. Кримінологія: питання та відповіді / Кол. авторів: Авдеев О.О., Васильєв А.А. та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова. – Х.: Золота миля, 2015. – 324 с.
5. Дворкова А.В. Соціальні фактори формування злочинної поведінки неповнолітніх жіночої статі / Часопис Київського університету права, 2010.
6. Джужа О.М. Кримінологія: навчальний посібник / Джужа О.М., Іванов Ю.Ф. // Київ. Нац. ун-т. внутр. справ. – К.: Паливода А.В., 2008. – 288 с.
7. Корнієнко М.В. Причини та умови поширення злочинності неповнолітніх на сучасному етапі розвитку нашої держави / Часопис Київського університету права, 2011.
8. Яковенко С.І. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: Навчальний посібник / Максимова Н.Ю., Мороз А.Л., Мороз І.Л.: за ред. С.І. Яковенка. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – 200 с.
9. Гальцова О.В. Чинники, що зумовлюють злочинність неповнолітніх / Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми та перспективи: за редакцією Тація В.Я., Головкина Б.М. – 2016.

Ткачова Е.В., Витлина М.А.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРЕСТУПНОСТЬ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация

В статье рассмотрено преступность среди несовершеннолетних. Проанализирована динамика преступности несовершеннолетних в Украине за последние годы. Сформированы мотивы, приводящие к совершению преступлений несовершеннолетними. Проведен анализ наиболее влиятельных факторов на преступность несовершеннолетних. Исследовано почему эти факторы имеют такое влияние на совершение преступлений несовершеннолетними.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, мотив, причины, социальные факторы, психологические факторы, биологические факторы, детерминация, подростковый возраст, семья, средства массовой информации.

Tkachova A.V., Vitlina M.A.

Yaroslav Mudryi National Law University

FACTORS AFFECTING THE CRIMINALITY OF SMOKERS

Summary

The article deals with juvenile delinquency. Analyzed the dynamics of juvenile delinquency in Ukraine in recent years. Formed motives leading to the commission of crimes by minors. The analysis of the most influential factors on juvenile delinquency. It has been investigated why these factors have such an effect on the commission of crimes by minors.

Keywords: juvenile delinquency, motive, causes, social factors, psychological factors, biological factors, determination, adolescent age, family, media.